

M MINT MARI

Pap Mária emlékének

Úgy kezdődött, hogy én voltam Cyrano. Eljátszottam Cyrano szerepét. Azt hittem, csak egy részét játszom el. Csak a barátom volt szerelmes. Azt hittem, csak a barátom szerelmes. Én meg, kezdő költő, verset akartam írni. 1960, november. A negyedik osztályt járom a gimnáziumban. Két és fél éve szántam rá magam a költészetre, de épp nincs témám. Legjobb barátom, jelöljük B-vel, beleszeretett M-be. M nemrég bukkant fel a mi szűk társaságunkban. Egy barátnője hozta el, akivel a TIT szabadegyetemén ismerkedtünk össze, oda jártunk B-vel művészettörténetet, esztétikát hallgatni. Betegen fekszem otthon, eljön látogatóba 1960. október elsején a szerelmem és B (akivel jó barátságban vannak már régóta, bár időnként összevesznek), és velük jön M is a barátnőjével. M a földön foglal helyet. Abban az időben nagyon szeretett a földön ülni. Feltűnik, hogy milyen sokat cigarettázik. És hogy milyen vékony. A sima szőke hajával svédnek hat. „Nagyon helyes, különösen, amikor nevet – írom a naplómba. – Azt nem mondhatnám, hogy szép, de ez talán nem is annyira fontos.” Ettől fogva már rendszeresen összejárunk, és B hamarosan beleszeret M-be, hevesen ostromolja. M-et nagyon vonzza B erős intellektusa, próbálja is viszonz szeretni, de váltakozó sikerrel. Azzal védekezik, hogy ő nem tud szeretni senkit. Mióta az apja egyszer bezárta kisebb korában, mert meztelen férfiakat rajzoltak a barátnőjével, ketrackkomplexusa van, minden kapcsolataát előbb-utóbb ketracknek érzi. B viszont azt érzi, hogy ez az a nő, akit az amúgy nem létező Isten neki teremtett.

Hosszan beszélünk B-vel telefonon. Mesélj még, mondom neki, írok belőle verset a nevedben. Tetszik neki az ötlet, és mesél még. Ő a fő kritikusa verseimnek, tanulmányterjedelmű levelekben szokta ízekre szedni mindet. Gyakori és jogos kifogása, hogy kevés bennük a konkrét életanyag. A vers kezdetéhez van egy közös élményünk, ezt most neki adom. Együtt hallgattuk ebben a baráti társaságban Bartók *Divertimentóját* M barátnőjénél. A szoba nagy üres falán a falevelek árnyéka érdekes mintákat rajzolt ki, ezeknek a mozgása valahogy társult a zene folyamataival. És még a hold is sütött.

*Az erkélyrácsot pengefénybe vonta,
kinyújtózott, a szőnyegre hasalt,
érzelmes csapdát állított a holdfény,
beszívta minden surranásnyi zajt.*

*A levelek széle igen finom
vonalakban másolja árnyékát a falra.
És ráadásul a zene.
Mint mutatóujj, mintha rám mutatna.*

*Zilált csomókat szétbogoz,
áramlik, mint a víz, a hő,
végig gondol és következtet.
Én üldözött s ő üldöző.*

A versnek ezt a címet adom: *B. Gy. szerelmes éneke*. Akkor már ismertem Eliot híres versét, Kálnoky László nagyszerű fordításában, a *J. Alfred Prufrock szerelmes énekét*. „Induljunk el, te meg én, / Ha már kiterült az ég a város egén, / Mint az elkábított beteg a mütön...” Sőt, hallottam Eliot saját előadásában is arról a lemezzel, amit Vas István hozott Londonból. Máig a fülemben van: „Let us go then, you and I, / When the evening is spread out against the sky / Like a patient etherized upon a table...” Talán nem véletlen, hogy a ciklus (mert ez végül is egy ötrészes versciklus lett) második darabjában egy műtőasztal is felbukkan:

*Mért hívtalak s követtelek,
mért, hogy mehetnék s nem megyek,
bár jól tudom, hogy nem szeretsz,
kinek kívánlak, nem lehetsz.*

*A karosszék vigyorgó idegen fejét
mutatja, s szendviccsel traktál a tálca.
Mínek jöttem baráti társaságba?
Hísz nem is áll jól nékem az egész.*

*De mintha félig fölragott hasammal
feküdnék sárga műtőasztalon –
kettőnkből tán egy orvos harmadik
kitelne most... Kabátod rád adom.*

De a folytatás – a ciklus harmadik darabja – így kezdődik: „Egy lépésünktől négyszer kong a kő.” Ez tetszik legjobban Pilinszkynek. (Ha összegyűlik egy adag versem, úgy félévente, elviszem neki, mióta egy rokonunk révén, aki iskolatársa volt, megismerhettem. A Nácisz presszóban szoktunk találkozni, a Váci utcában. Most, hogy ezt írom, elbizonytalanodom. „Egy lépésünktől négyszer”? Nem inkább kétszer? És konghat-e a kő?) A leíró részekben, mondja Pilinszky az előzőekről, nagyobb tömörség kellene. „A levelek széle...” Sok erre két sor. Ez viszont nagyon jó: „Mint mutatóujj, mintha rám mutatna.” Érdekes, hogy a szóismétlés nem hat soknak. Vannak bizonyos elektronikus gépek, mondja Jancsi (felszólított, hogy hívjam így és tegezzem), amelyeket hírekkel etetnek. Ami átmegey rajtuk, abból kiszűrjük a híreket, a többi csak zaj. Ehhez hasonlóan kell eljárnia a költőnek is. Számítógép, informatika, hírüket se hallottam még.

De hogy is volt Cyranóval? Mint tudjuk, ő a saját szerelmét öntötte mámoros szavakba az éj leple alatt a barátja nevében, és vesztere az ő számára bódította el velük a költészetbe szerelmes hölgyet. Én – akkori legjobb tudomásom szerint – csak a témaínségemet próbálom orvosolni, és a verset a saját nevem alatt publikálnám, ha akadna lap, amelyiknek kellene. De nem akad. Azt nem mondanám, hogy M, a vers címzettje közömbös nekem, de ő a barátom szerelme, és én szurkolok B-nek, hogy végre révbé érjen. Megvan nekem a magam külön bonyodalma az én szerelmemmel, azzal a lánnyal, akivel az első beteljesült szerelmet éltük meg kölcsönösen. Akihez, amikor egy hónapig feküdtem a kórházban vesegyulladásos, sóvárgó Tóth Árpád-verseket írtam, de a kezdeti hosszú napfényt most mind gyakoribb borulatok váltják fel. Én költői öntudatom magasából lenézem az ő prózai igényeit, nem viszem el táncolni, moziba, étterembe, és amikor megkérdezik a munkahelyén – idősebb nálam valamivel, már túl van az érettségén, dolgozó nő –, hogy hol volt a hétvégén, kínos megmondani: a gimnazista fiújánál. A gyülemlő keserűség már lecsapódott néhány felejthető versben.

A villám váratlan helyről üt be. Bár egészen váratlannak mégsem mondható. December 11-én naplóm már gyanús jeleket regisztrál: „Ma másodszor álmodtam M-mel.” Le is

írom hosszan az álmot, amely szerelmi vallomással párosuló testi közeledés után torkollik személyes bonyodalmakba, B is megjelenik, és én ezt mondom a végén: „Ő egyikünket sem tudja szeretni, mert ő egy hideg nő, bár ez csak átmeneti állapot (ha nem, annál rosszabb neki), de azért lehetünk jó barátok, nem?”

Egyik nap aztán csöng a telefon. M itt van a Gellért téren, feljönne hozzám, beszélgesünk. Sok mindenről beszélünk, legtöbbit a szerelemről, ki-ki a maga érzelmi helyzetéről. Ő mindig a szabadságát félti, mondja, a szerelemben is. De a félelem, az is ketrec, vélem én, az ember ott ül középen, körülötte drótsövény, és nehogy valaki be merjen oda menni, mert akkor veszélyben a szabadság. Igazat ad nekem. De a helyzet egyre furcsább. Miért jött éppen hozzám, hogy ezt elmondja? És akkor M egyszer csak így szól: Mégis az a legrosszabb, ha valakit a másik kilök a saját ketrecéből, pedig nincs ott senki más, és ő éppen azon van, hogy hozzáigazítsa a saját igényeit. A szívem heves dobogásba kezd, de nem merem (nem akarom?) megérteni, hogy rólam beszél. Lekísérem a buszmegállóhoz, aztán hazajövök, és telefirkálok egy lapot verstördékekkel.

*Mint erdőzúgás, suhog a szobán
– hallom és látom, hisz nem is talány –
a csönd. S te itt ültél nem is rég.
Kereng a cigarettád füstje is még.*

*Vártam, hogy magad kitaláld
vártam, hogy magad felkínáld
suttogd avagy kikiabáld*

*Barátom szenved miattad
arcod mért nekem mutattad
miattam szenved megint más
elég egy percnyi megingás.*

„Becsület forgott fenn. Hazudni, csalni?! De elfogynak a kijátszott aduk.” Ezt már sokkal később írtam, nyolc év volt mögöttünk, egy szerelmi háromszög minden lehetséges változatával.¹ Amikor M B mellett dönt, próbálok elhitetni magammal, hogy örömmel asszisztálok hozzá. Az önáltatás nem tart ki sokáig. Az örömet hamar felváltja a reménytelenség. *Megnyerhetetlen háború*, egyik rossz versemet ezzel a címmel írom 1961 decemberében:

*Most mind a hármunk egy kezébe tartod.
Találgatásnak nincsen is helye:
kit most kiejtesz, mindörökre tartod,
ki megmarad is zuhan lefele.
Ha egyikünkön győzni majd a harc fog –
a másikon a béke ideje.*

A túlzóan elnagyolt fogalmazásnak mégis van annyi igazsága, hogy M döntése nem bizonyul véglegesnek. De fordulni is csak átmenetileg fordul a kocka. Amikor később versben ünneplem, hogy M mégis engem választ, az öröm hangjait Vas Istvántól kölcsönzöm hozzá, ahogy ő a Prédikátor dalaiból. De a helyzet úgy alakul, hogy a verset befejezni már csak egy keserves, visszavonó zárlattal tudom.

¹ Néhány vers erről (a javasolt olvasási sorrendben): *Ha botlasz; Szilveszter; Egy születésnap örvéin; Hazafélé; Téged szeretlek; Régi holmi.*

Ideje van az építésnek

*Megjött ideje az időben,
recsegő trombita jelenti:
nyomorgattatásom tűnőben,
és kezd világom növekedni.*

*Ideje az elültetésnek,
ideje a kiszaggatásnak,
szerelmem elnyerése végett
elhagyása legjobb barátoknak.*

*És ideje az építésnek.
Én, derülítő prédikátor,
magamnak, ím, egyet kitépek
a Salamon király szavából.*

*Ideje a véghezvívésnek,
végre a félbe nem hagyásnak,
ha volnék ló, a nyerítésnek,
ha rózse, a meggyulladásnak.*

*Az öröm eltalált. Ma bennem
mint fémszalag pengése reszket.
Temérdek vágy tárháza testem.
Ideje jött való életnek.*

Salamon, másodszor

*Ne hamarkodjál a te száddal,
és a te elméd ne siessen
valamit szólni, inkább hogysem
mondott szó ne teljesíttessen.*

A kedvenc filmem abban az időben, kell-e mondanom, a *Jules és Jim*. Még verset is írok róla. „Mindig van harmadik. Mindig és soha sincsen. Ők jól tudják, a nők, és ebben bíznak...”

A hetedik év táján támad bennem először kétség, hogy vajon még szerelmes vagyok-e. Illetve gyanú, hogy talán valaki másba. Próbálok ezt versben megfogalmazni, de nem találok hozzá a hangot. (Olvastam viszont Goethe versét Charlotte von Steinhez, Vas István fordításában.) Közreadni ezt a verset akkor amúgy sem akarnám. A szerelmem titok, az is titok tehát, hogy hátha elmúlt. De amikor később, talán két év múlva megtudom M-től, hogy valóban vége van, mert ő tényleg beleszeretett valaki másba, akkor a kétség-beesés, azt hiszem, úgy világít bennem, hogy még éjszaka is messziről látni.

*A tegnapi önkívületek,
a tegnapelőtt elvakart sebek,
a hét éven át mindig megújult,
egyetlen biztos szenvedély, ez a múlt,
ez a rejtőzködéssel megalázó,*

*de titkoltan is győzelmi zászló
most isten veled és odavan?
Már nem találom, se magam,
aki voltam benne soká.
S te hova lettél belőlem, hová?*

*

*Lehet-e, hogy tegnapi valónkból
egyszerre csak kiforgattatunk?
Egy intésre fordul, visszabókol
és volt-nincs iménti önmagunk?
Én maradtam-e, ha nem veled már,
e hirtelen vágyban ámuló?
De hisz ami voltam, nem leled már,
ami van, épp mert van, elmúló.
Jó lenne egy isten, hogy megóvja
kettőnk egymást esdett lényegét!
A szerelem, ha már összeróttá
életünket, miért tépi szét?*

*Mégis, ami bennem általad lett,
főnmarad: így vagyok az, aki.
Összevegyített lényegeinket
nem lehet már szétválasztani.
Vajon így van? S jó-e, hogyha így van?
Új öröm alján a fájdalom
innen ébred. S új gyönyör a kínban.
Megváltoztam. Nem változhatom.*

Első olyan verseim, amelyeket már bele merek tenni a kötetembe, a *Megnyerhetetlen háború* témáját variálják. A mottó a kötetnyitó vers zárósora lehetne: „Ha botlasz, elesem.” De az a kötet majd csak húsz év múlva jelenik meg, 1981-ben. Most a *Kortársnál*, az *ÉS-nél* és az *Új Írásnál* próbálkozom, eredménytelenül. Váci Mihály azonban, aki az *Új Írásnál* a versrovatot szerkeszti, meghív a lakására Z barátommal együtt – akivel közösen kerestük fel Vas Istvánt a verseinkkel még 1959-ben –, ott mondja el, hogy nem közli a verseimet. Van ott még egy fiatal költő – furcsa, izgága figura. Később, akkor már közeli barátok, felbukkanunk időnként egymás verseiben, én P-nek nevezem. Ő az első találkozásunkra jó harminc év múlva így emlékszik vissza *El nem küldött levél* című versében:

*Emlékszel? „Ojvé, mekkora fasz!”
– gondolhattad rólam, amikor V. M.-től jövet
a Ferenc József (Szabadság) híd felé haladtunkban
szóvá tettem V. I. londoni
verseiben a tőkés társadalom
ellentmondásainak kinemdomborodását. Istenem!
Hatvanvalahányban...”*

1961-ben. Vas István londoni verseiről igazából még Váci lakásán esett szó, hazafelé ment arról beszél, hogyan fogja összeegyeztetni a freudizmust a marxizmussal. Ebből a

megismerkedésből akkor nem lett barátság. Öt év múlva találkozunk csak újra. Addig is van köztünk kapcsolat, nagyon is van, de áttételesen. Tudni nem tudunk róla.

Nehezen lépek innen most tovább. Megszólalt a telefon, és M unokahúga, aki egy ideje vele volt, bár egyébként Amerikában él, elmondta, hogy M – nem, abba kell hagynom ezt a játékot a kezdőbetűkkel – Pap Mari meghalt. 2023. szeptember 22-én. Előző nap kaptam tőle ezt az e-levelet: „Kedves Szabolcs! A telefonos és élő beszélgetéseink azért maradtak el mostanában, mert nem vagyok túl jól. Hamar elfáradok még attól is, ha csak rövid ideig beszélek. Semmiképpen nem szeretnék hátráltatni abban, amit írsz, de nem valószínű, hogy segítségre tudok lenni. Köszönöm megértésed, Mari.” Mert beszélünk korábban erről a készülő írásról, és tetszett neki, amit előtte írtam költői próbálkozásaim legelejéről.² Még el tudtam neki küldeni – hogy legalább futólag jobb kedvre derítsem – néhány digitalizált vidám leveletem szerelmünk ritka felhőtlen korszakaiból. Mert végül is visszakerültek hozzám. Ezt a kis versrögtönzést is, amit egy cédulára firkáltam, amikor egy más mellett ültünk a könyvtárban.

E nő itt mellettem

*Mint haj s köröm, kinő
belőlem ez a nő –
vagy én nővök e nőből.
Kettőnk egymásba hőköl.*

*Vagyunk egymás vetülete:
téged nézel és engem látlak.
Roppant incidenciánkat
(melyből e vers is születe)
észleled-e?*

Akadémiai Könyvtár, 1967. 9. 12.

Az Akadémiai Könyvtár volt az egyik törzshelye annak a társaságnak, amelyik az egyetemen kialakult, kiválasztódott, főleg filozófia szakosokból. Pap Mari és Bence Gyuri révén én is belekerültem, és ez aztán meghatározta életem további alakulását.

De vissza még az áttételes kapcsolatokhoz! Mari legjobb barátnője és eszményképe Kepes Sára volt, a vele egykorú, nagyon ígéretes tehetségű zeneszerző-növendék, minket is összeismertetett vele, Bencét meg engem. Gyuri vele tanácskozta meg a hármunk közt bontakozó szerelmi válsághelyzetet. Sára Bence pártjára állt. Engem arra kért, hogy írjak majd neki operalibrettót egy Andersen-meséből. De a kapcsolat aztán megszakadt. Sára férjhez ment, és gyereke született. Mari nem tudta palástolni a megdöbbenését, amikor Sára megmutatta neki a súlyosan fogyatékos csecsemőt. Barátságuk ezt nem élte túl. Mi nem láttuk többé Sárát. Mari megkereste őt később, amikor 1965-ben beköltöztek Rákoshegyről a Rákóczi térre, Sárának lakásának közelébe. Akkor értesült Sára viszonyáról egy költővel, akit Petri Györgynek hívnak. És még ugyanebben az évben az egyetemen megismert Fodor Gézától tudta meg, hogy Sára öngyilkos lett.

² Egy elindulás vázlat. *Parnasszus*, 2023/6. 7–22.

Ha regényt írnék, két szálon futna a történet. Az elején, a szereplők iskolás korában tükrözi egymást a két szál. Mindkét oldalon lapot szerkesztenek a gimnazisták. A költő nagy mennyiségben írja a verseit, kritikus barátja alaposan bírálja, időnként összeülnek, és nagy selejtezést rendeznek. Bence szerint írhatnék egy kötetet, amelyben a versek prózával vegyülnének, és Dante *Vita nuova*-ját hozza fel példának. Ugyanez a példa lebeg Petri szemelőtt, amikor az első kötetét tervezi. Neki Fodor Géza a kritikusa. Mindnyájan lelkesen olvassuk a *Nyugat* nagy élő öregjét, Füst Milánt, és valahogy elérjük, hogy fogadjon bennünket a lakásán. Az egyetemen összeér a két szál. A két költő hamarosan megtalálja a saját hangját. Ettől az egyik felgyorsul, a másik lelassul. Hamar elkészül az első Petri-kötet (próza nélkül): *Magyarázatok M. számára*. Vajon ki ez az M. – tündöhet az olvasó.³ Lehet, hogy nem konkrét személy. Ámbár a szerelmes versek többségének éppenséggel M kezdőbetűs nő a tárgya. Két Mária. Nagyobb részét Lakatos Mária (*Délelőtt; Nagyon szerettem ezt a nőt; Strófák ***-hoz; Csak egy személy; Persephoneia hízelgései*), kettőnek pedig Pap Mária (*A vékony lánnyal; Improvizáció*). Az egyik Mária közös barátunk, Fodor Géza felesége akkor, az én feleségem most, a másik Mária pedig, amellett, hogy egy közös barátunk kedvese, nekem is titkos szerelmem akkor, és Petri élettársa az utolsó évtizedében. „Átfedések egymással női relációban nem voltak” – írja egy késői versében Petri, életünknek az első kötete írása idején szorosan összefonódó időszakára emlékezve. „Amikor, ahogy mondani szokás, sülve-főve együtt voltunk...” Való igaz: a Pap Mariról szóló első vers egy álom leírása, a második egy lehetőség: „Lehetett volna de nem így történt”. A képzelet síkján azonban nagyon is volt átfedés. Olyannyira volt, hogy valami még a versformálás módjára is rávetült belőle. Nem én mondom, Petri mondja, Pap Marinak, az *Improvizációt* elemezve, hogy „ezt a nem létező kapcsolatot én a magam számára nagyon is létezőnek fogtam fel. Sőt a megformálás szembeötlő zeneisége rivalizálás volt Szabolccsal”.⁴

„Lehetett volna de nem így történt” – akkor. De eltelt két évtized. Sok minden véget ért. Titkos szerelmek, házasságok, sőt még egy politikai rendszer is. Hogy annak mi jött a helyébe, arról most ne beszéljünk. A jóról inkább, arról is csak annyit: Pap Mari személyében Petrinek lett egy utolsó nagy szerelme, nekem meg lett egy nagyon jó barátom. Mari belekerült a magyar költészetbe, most már a saját nevén. „Egyetlen cérnavekony szál köt az éléhez: Pap Mari. Ő, csakis ő.” (Azt nem tudhatja az olvasó, hiszen Marinak még Wikipédia-oldala sincs, hogy a második neve Flóra.)

Én nem hittem, hogy valaha még verset írok róla. Úgy lettünk barátok, ahogy talán csak egykori szeretők lehetnek, valamilyen ebből eredő mélységtöbblettel, de már túl a test vágyakozásán. Tudtam, hogy beteg, tudtam, hogy fogytán az ereje, és hogy kedve sincs már tovább maradni. Nem ért készületlenül a telefonhívás. De valami bennem, úgy látszik, mégsem volt hajlandó tudomásul venni a hírt.

Pap Mari meghalt

*Pap Mari meghalt, este jött a hír.
Álmomban éjjel kiderült, hogy álhír.*

³ A könyv címe úgy keletkezett – meséli a feleségem –, hogy Petri föl vitt hozzájuk (hozzá és Fodor Gézához) egy új verset, ez volt a címe: *Magyarázatok M. számára a szerelmi költészet nehézségeiről*. A készülő kötetnek nem volt még akkor címe. Mari megjegyezte, hogy az első szó – *Magyarázatok* – jó lenne kötetcímnak. Ez a fiúknak is tetszett. Aztán hallotta a háta mögül, amíg a kávé főzött, hogy akkor vágjuk ketté a hosszú címet. Az első fele legyen a köteté, a versnek elég a többi. Így is lett, de Marit azért érdekelte, hogy ki az az M. Nem konkrét személy, mondta Petri, csak az M betű olyan nőies.

⁴ [*Magyarázatok P. M. számára*]. Petri György Munkái, IV. Magvető, 2007, 628.

*Együtt jártuk a várost valamilyen ügyben,
kérte, kísérjem el, aztán várta a buszt,
amelyik majd hazaviszi, de nem jött,
bementünk egy épületbe, onnan kinézett.
„Eljött értem a busz”, így mondta. Kiszaladtunk,
a busz már elindult, mentünk gyalog.
Átfogtam a vállát. Hogy tévedhetett ekkorát
az unokahúga, ez járt a fejében.
Fel kell hogy hívjam minél hamarabb.*

A belső kényszerek érintkezhetnek valahol. Kétszer írtam életemben álmomból felébredve verset. Az első – P. Gy. a címe – a *Holmi* Petri-emlékszámában jelent meg. Ezt a másodikat úgy írtam le hajnalban, félálomban, hogy nem tudtam, vers lesz-e belőle. Ösztönösen kezdtem új sort előbb, mint ahogy a betűk a lap szélét elérték.